

Antik Yunan'da Tekhnê ile Ahlâki Alan Arasındaki İlişki Üzerine ^[*]

On the Relation between Technê and Ethical Sphere in Ancient Greek

TUBA NUR UMUT
Ankara University

Received: 19.05.2018 | Accepted: 07.06.2018

Abstract: This study tries to show the relation between technê and the ethical sphere in the Ancient Greek through mythology and the philosophical literature. Both in mythology and in the philosophical framework the benefits of technê and the power provided by technê for humanity are emphasized. And technê is considered as competence increases the control of human beings in practical areas. However, the ambiguous character of the human experience related to technê and the morally problematic character of this field is also pointed out in the literature. Because, if not controlled, technê has a potential to turn easily against humanity and to produce things that would harm human beings. At this point, ethical values have a crucial role in the control of technê. Technê as a type of knowledge which gives how to do things and how to control the environment but does not give why something is to be done and cannot give an ultimate goal should be subject to higher spheres in the philosophical framework. Therefore technê is subject to ethical and ultimately metaphysical sphere.

Keywords: Ancient Greek thought, technê, phronêsis, epistêmê, ethics.

© Umut, T. N. (2018). Antik Yunan'da Tekhnê ile Ahlâki Alan Arasındaki İlişki Üzerine. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 8 (1), 191-213.

Giriş

Bu çalışma, *tekhñê* (τέχνη)¹ kavramının / bilgi türünün antik dünyada ahlâkî alan ile ilişkisinin ne tarzda olduğuna dair tespitler yapmayı ve bu ilişkinin arka planındaki felsefi tasavvura işaret etmeyi hedeflemektedir. Söz konusu amaca binaen, Antik Yunan düşüncesinde önemli bir yer tutan, filozoflara da kaynak olma özelliği taşıyan, dönemin düşünüş tarzının izlerini sürebileceğimiz bazı edebi ve mitolojik anlatılar ile meseleye dair ortalama bir tespit imkanı verebilecek belirli filozoflar ve eserleri *tekhñê*ye ilişkin düşünüş tarzını ortaya koymada esas teşkil edecektir.

Antik Yunan kültüründe *tekhñê*nin önemli bir yere sahip olduğunu ve Greklerin gerçekliği açıklama çabasında kullandıkları bakış tarzlarından olduğunu ifade edebiliriz. Grekçe metinlerde yaygın olarak zanaat, el becerisi, ustalık, sanat, uygulama ilmi veya bilimi, yapabilme gücü, kabiliyet, bir şeyi yapmanın düzenli yöntemi, kurnazlık, hile gibi anlamlarda kullanılan *tekhñê*, her türlü yapma ve zanaattaki zekilik ve becerikliliğe atıfta bulunur. *Tekhñê* hem zanaati hem de sanat objesini ifade ettiği için, söz konusu dönemde muhteşem bir zırh için de, güzel bir biçimde yapılmış bir heykel için de, bir kap için de kullanılabilirdi. Keza, marangozluk, tıp, fikirleri dinleyenlerin zihninde çevirme yetisi olan retorikçi de heykeltraş da teknisyen yetilerine sahip görülmekteydi (Cuomo, 2007:1; Schadewaldt, 1979:159; Peters, 2004:366).²

Söz konusu dönemde her *tekhñê* için bir iş, eylem yahut gerçekleştirilecek bir amaç olduğu, bu noktadan hareketle her *tekhñê*nin kendisini bir

¹ Hind-Avrupa dillerinde *tekhñ-* kökünden gelen kelimeler bir aışap işçiliğini uygun bir biçimde bir araya getirmek, marangozluk gibi anlamlara gelmektedir. Muhtemelen Greklerde başlangıçta ev inşası ile ilişkili kullanılan *tekhñê*, ulaşılabilen en eski metinlerde gemi yapımı, nalbantlık gibi işleri içerecek biçimde kullanılmıştır (Mitcham, 1979: 172-173; Liddell & Scott, 1883: 1533-1534).

² *Tekhñê* ile oldukça ilişkili olan bir kavram da imal etmek, meydana getirmek, gerçekleştirmek, doğurtmak gibi anlamlarda kullanılan *poiêm* fiilinden gelen *poiêsistis*. *Tekhñê*; bu üretici bilginin bir formudur (Peters, 2004: 307). Nitekim Heidegger bu ilişkiye, *tekhñê*nin öne çıkarmaya, *poiêsise* ait yani poetik bir şey olduğunu belirterek dikkat çeker. Ancak *poiêsis*, yalnızca el becerisine dayalı imalat, ya da yalnızca sanatsal-şiiresel olarak görünüşe ve tasvire çıkarma değildir. *Phusisin* de bu anlamda bir açığa çıkma olduğuna işaret eden Heidegger, *phusiste* açığa çıkmanın kendi içinde olduğunu, sözelimi bir çiçeğin kendi içinde patlayıp çiçeklendiğini belirtir. Fakat *poiêsiste* sanatçı ya da zanaatkâr tarafından açığa çıkarılan şey, açılmayı, kendi içinde değil, fakat bir başka şeyde, zanaatkâr veya sanatçıda bulmaktadır ve *phusisten* bu şekilde farklılaşmaktadır (Heidegger, 1977: 10-11, 13).

diğerinden ayıran belirli bir amaca sahip uzmanlık alanı olarak ele alındığı ve *tekhnenin* bu alana dair insan kontrolünü mümkün kıldığı görülür. *Tekhnê* yoluyla sağlanan bu kontrol imkânı arttıkça diğer rakip güçler olarak görülen tanrılar, şans ve benzeri unsurlar dışlanır. Ayrıca ifade edilmelidir ki her ne kadar kötü amaçlar için kullanılabilir bazı teknikleri kapsıyorsa da *tekhnenin* amacı esasen yararlı görülür (Angier, 2008: xii-xiii, xvii).

Tekhnênin söz konusu dönemde değişimi ve gelişimi sembolize ettiği, insan olmaya geçişi temsil ettiği ve insanlar için gerekliliği düşüncesi mezkur dönemin eserlerinde yer bulmaktadır. Sennett'in ifadesiyle mağarada tecrit halinde yaşayan insanları bu halden kurtardığı için *tekhne* ve toplum; Yunanlılar için birbirlerinden ayrılmaz hususlardır. Nitekim teknisyen anlamına gelen *tekhnites* ile oldukça ilişkili olarak kullanılan kelimenin *demios* (kamu) ve *ergon* (üretken) kelimelerinden oluşan "*demioergos*" olması ve literal olarak "insanlar için çalışan kimse" anlamına gelmesi bu durumun ve fayda fikrinin söz konusu kelimedede içkin olduğunun göstergelerindedir. Ayrıca bir şeyin *tekhne* sayılabilmesi için bu uzmanlığın kullanışlı olduğunun, yaşamı desteklediğinin yahut koruduğunun açıkça gösterilmesi konusunda bir uzlaşma olduğu da ifade edilmelidir (Sennett, 2003: 34-35; Angier, 2008: xvi).

Mitolojide Tekhnê

Çok tanrılı bir yapı sergileyen ve bu tanrılarla insanlar arasındaki ilişkiye ve deneyime yer veren bir kültür olarak Antik Yunan düşüncesi, içerisinde hem ilkel inancın ve dönemin ahlâkî kabullerinin dışı vurumu olarak görülen Antik Yunan mitolojisini, hem de felsefi düşünüş tarzını barındırmaktaydı (Çınar, 2010:11,30). Bu itibarla *tekhnenin* ahlâkî alanla nasıl ilişkilendirildiği meselesinde mitolojideki Hephaistos, Prometheus ve Pandora'ya ya da Daedalus'a ilişkin anlatımlar önem arz edecektir.³

Olympos'un tanrılarında biri olarak tasvir edilen "şanlı topal Hephaistos" mitolojide insanların uygarlaşmasına yardımcı nitelikler taşımasıyla öne çıkmış, "zanaatçi tanrı" ve *tekhne* ile uğraşanların piri olarak anılmaktadır. Takı, silah, kendinden devinimli nesnelere ve işkence aletleri yaptığı, bunlar arasında herhangi bir ayırım gözetmediği ifade edilir (Agizza, 2001:

³ Mitoloji üzerinden *tekhne*ye dair daha geniş bir çözümleme için bkz. İnam, 2005b: 77-134.

66-70). Homeros da, icatları ile ünlü olan Hephaistos ile Athena'nın dünyadaki tüm *tekhne*leri insanlara öğrettiklerini ifade eder. Daha önce vahşi hayvanlar gibi dağlardaki mağaralarda yaşamak durumunda kalan insanların, öğrendikleri bu *tekhne*ler vasıtasıyla kolaylıkla kendi evlerinde huzurlu bir yaşama kavuştukları ifade edilir. Lütufkâr olarak tasvir edilen Hephaistos'tan başarı ve refah bahşetmesi temennilerinde bulunulur (Anonymous: 1914). Bu nitelemelerden hareketle Hephaistos üzerinden okunduğunda mitolojide onun öğrettiği *tekhne*ler vasıtasıyla insanoğlunun medenileştiği vurgusunun yapıldığını söyleyebiliriz. Ancak övgülerle anılan Hephaistos'un yetisini tuzak kurabilmek için kullanabilmesi de dikkatten kaçmamalıdır (bkz. Agizza, 2001: 67-68).

Mitolojide *tekhne* ile ilişkilendirilerek öne çıkan bir husus Prometheus ile alakalıdır. Farklı eserlerde farklı vurgularla anlatılan bu mit, Aiskhylos'un anlatımıyla tanrılar arasında devam eden hâkimiyet mücadelesinde Zeus'un tahta çıkmasına ön ayak olduğu halde onun Prometheus'u cezalandırmasıyla ilişkili olarak nakledilir. Zeus'un Prometheus ile düşman olmasının sebebi, tahta geçer geçmez Zeus'un her tanrıya şeref payı verdiği halde ölümlüleri düşünmemesi, Prometheus'un ise buna karşı çıkıp Zeus'u engellemek istemesidir. Bu sebeple cezaya çarptırılır (Aiskhylos, 2000: 50, 54). Başka bir rivayette de bir titan olan İapetos'un oğlu Prometheus ailenin en bilge ve zekisi olarak takdim edilir. İsmi, "öngörülü, vaktinden önce tedbir alan" anlamlarına gelen Prometheus, titanların ayaklanmasında Olymposluların kazanacağını öngörüp onlardan yana olmuş, kardeşi Epimetheus'u da kendisiyle birlikte olmaya razı etmiştir. Athena'nın dostu olan Prometheus mimarlık, gökbilimi, tıp, matematik, maden işleme, denizcilik gibi uygarlık için gereken tüm *tekhne*leri bu tanrıçadan öğrenmiştir. İyi yürekli olarak tasvir edilen Prometheus bu bilgileri ölümlülere geçirmiş ve neticede Zeus'un öfkesini üzerine çekmiştir. Zira Zeus *tekhne*ler vasıtasıyla insan soyunun güç kazanmasını, tanrılara karşı gelmeleri ihtimaline binaen istememektedir. Prometheus insanları kayırdığı için Zeus bu ölümlüleri ateşten yoksun bırakmış, Prometheus ise insanların ateşten daha fazla yoksun kalmalarına dayanamamış, ateşi alıp saklamış, yer yüzüne inip insan soyuna hediye etmiştir. Zeus da bu sebeple onu cezalandırmaya yemin etmiştir (Agizza, 2001: 156,157). Bahsi geçen her iki rivayette de Prometheus'un suçu, *tekhne*leri yahut bütün *tekhne*lerin

kaynağı olan ateşi çalıp ölümlülere armağan etmektir. Neticede *tekhne*lerin insanlara verilmesinin tehlike arz etmesi, Prometheus'un bu tehdite karşılık cezaya çarptırılmasının nedenidir.

Zeus, yaptığı fiilin cezası olarak Prometheus'un aç bırakılarak soğukta kafkas dağlarının en yüksek zirvesine bağlanmasını emreder. Kayaya zincirlenmiş olan Prometheus, kendi kendine konuştuğu sahnede insanlara nasıl yardım ettiğini hatırlar, başına bunların geleceğini bile bile insanlara ateşin tohumunu götürdüğünü, bu tohumun bütün *tekhne*lerin anahtarı olduğunu, insanlara bütün yolları açtığını ifade eder:

Düzensiz gelişigüzel yaşıyorlardı. Duvar örmesini bilmiyorlardı. Evi nasıl yapacaklarını, odunu nasıl işleyeceklerini bilmezlerdi. Karıncaların yeryüzünün altında yaşadıkları gibi güneş almayan mağaralarda yaşarlardı. Ben onlara yıldızların düzenini gösterinceye dek hesaplamaları yapmaksızın ne kışın geleceğini bilirlerdi ne baharın. Ben onlara sayıları, bilimlerin ve *tekhne*lerin bellegi olan harfleri, yazmayı öğrettim. Atların koşumlarını takmayı ve dizginlerini ele almayı öğrettim. Denizler aşan gemilerin bez kanatlarını bulan kimdir? Ölümlüler için neler bulmuşken ben bugün başımı dertten kurtaramıyorum (Aiskhylos, 2000: 60-62).

Prometheus yukarıda ifade edilen niteliklerin yanında yine olacakların belirtisini görmeyi, ilaç yapımını insanlara öğrettiğini, bütün madenleri yine kendisinin bulduğunu da ifade eder. Tüm hikayenin özeti, *tekhne* adına insanların sahip oldukları ne varsa, insanlar hepsini Prometheus'tan almış, öğrenmişlerdir. Bu anlatıda *tekhne* ile insan gücü arasında bağlantı kurulduğuna, insanın potansiyel yetilerini kullanmasının ve bu sayede güç kazanmasının *tekhne* ile ilişkilendirildiğine dikkat edilmelidir.

Söz konusu mite Platon diyaloglarında farklı bir boyutu ile rastlanır. *Protagoras*'ta anlatıldığı şekliyle Tanrılar, yeryüzünü yaşayan canlılarla doldurmak için karar verdiklerinde Prometheus ve Epimetheus'u onları üretme ve onlara uygun nitelikler sağlama ile görevlendirmiştir. Epimetheus güçlerin gereğince dağıtılması işini, Prometheus ise bu süreci gözden geçirme, denetleme işini üstlenir. Ancak ismi "iş işten geçtikten sonra öğrenen" anlamına gelen Epimetheus, dikkatsizdir; farklı türler arasında onların yaşamayı sürdürebilecekleri ve kendilerini dengeli bir şekilde yeniden üretebilecekleri karakteristikleri dağıttıktan sonra insanoğlunu üretme anına gelince doğal yetilerini tedbirsizce tükettiğini fark eder.

Neticede çıplak, zayıf herhangi bir özel yetiden yoksun ve hayvanlardan daha alt düzeyde bir insan üretmek zorunda kalır. Bu soruna çare olması için Prometheus, Hephaistos'tan ve Athena'dan ateşi ve teknik bilgeliği çalmıştır. Bu yetenekler insanlar arasında dağıtılır ve onları kullanmakla insanlar hayvanların üstüne çıkmayı, eserler üretmeyi, şehirler kurmayı garanti altına alırlar; fakat topluluklar halinde yaşama becerisini gösteremezler, birbirlerini öldürmeye başlarlar. Bu noktada Zeus, insanların kaderinden endişe eder ve bir tanrıyı, Hermes'i onlara adalet ve tevazu erdemlerini getirmesi için görevlendirir. Bu erdemlerin her insana bireysel olarak verilmesini isteyen Zeus, bu sayede insanların şehirlerde ahenkli bir yaşam sürebileceklerini umar. Bu erdemlerin *tekhnê*lerde olduğu gibi sadece belirli bazı kişilere değil herkes pay alacak şekilde dağıtılması istendiği için Zeus, edebe ve doğruluğa sahip olmayanların öldürüleceğine dair yasalar konulmasını da ister (Platon, 1967c: 320d-322d).

Bu mitin sunumunda ve mite ilişkin tartışmalarda *tekhnê*nin ahlâki alanla ilişkisine yönelik değerlendirmeler yer bulmuştur. Buna göre *tekhnê* vasıtasıyla üretilenlerin, oluşan medeniyetin, insanları hayvanlardan ayırıp onların üzerine çıkararak faktörler ve insanlara bahşedilmiş özel yetenekler olarak anlaşıldığı fikri anlatılarda mevcuttur. Fakat eğer adalet ve tevazu gibi erdemlerle bu yetenek ve güç dengelenmezse, bu durumun trajik sonuçlar doğurabileceği de ifade edilir. Bu sebeple *tekhnê*de yalnızca insana özgü başka bir nitelik olan ahlâk devrede olmalıdır. Bu nitelik her insanın bireysel olarak paylaştığı, herkesin sahip olabileceği bir nitelik olduğundan potansiyel tehlikelere karşı toplumsal düzeyde de olumlu bir etki üreteceği söylenebilir. Bu belirlemeler, potansiyel tehlikelerin, kontrol edilmeyen yaratıcı zekada içkin olduğunun antik dünyada fark edildiğini göstermekte ve ahlâkın bu hususta yegane çare olarak algılandığı şeklinde bir yorumu da mümkün kılmaktadır (Agazzi, 1998: 83-84).

Değineceğimiz bir başka anlatı *tekhnê*nin bir nevi yıkımın başını çektiğini ima eden Pandora efsanesidir. Mitolojide Hephaistos üzerinden *tekhnê*ye ilişkin övgüler yer alıyorsa da bunun karşıtı olarak görülebilecek Pandora efsanesi, Prometheus'un çaldığı ateşe karşılık Zeus'un insanların başına bir bela göndereceği hususunu seslendirir (Sennett, 2003: 34). Bu amaçla Zeus, Hephaistos'tan toprak ile suyu karıştırmasını, farklı tanrıların da bu karışımı farklı yetilerle donatmasını ister. Tüm yeteneklere sa-

hip bu kadının ismi Pandora olur. Zeus, Pandora'nun eline açmasını yasakladığı bir kutu vererek Epimetheus'a gönderir. Prometheus Epimetheus'a, Zeus'tan gelecek hediyeleri kabul etmemesini söylemişse de o, bu uyarıyı unuttur ve Pandora'nın getirdiği kutuyu kabul eder. Kutunun kapağı açılınca, eskiden bu hayatta hiçbir sıkıntı olmadan yaşayan insanlar, acılar ve dertlerle karşılaşır. Yaşlılık, kıskançlık, hastalık, delilik, ahlâksızlık, tutku, kuşku, açlık gibi tüm kötülükler kutudan dışarı çıkar. Zeus'un isteğine uygun şekilde kutuda sadece umut kalır. Umut çıkacağı sırada Pandora kutusunun kapağı kapanır. O günden beri insanların başı dertten kurtulmamaktadır (Hesiodos, 2012: 15-18). Diğer bir anlatıda ise Pandora'nın kutuya yeniden sokabildiği tek şey umut olmuştur. Umut, insanların topluca kendilerini yok etmesini engellemiş ve acılarını hafifletmiştir (Agizza, 2001: 158-159).

Açıktır ki Pandora anlatısıyla ilgili olarak yapılan yorumlar, insanların yaşadığı sıkıntı ve felaketlerin *tekhne* yetisine sahip olmalarının bir bedeli olarak anlaşıldığına ilişkindir. Nitekim Sennett, kendi kendine zarar veren materyalin icadı karşısındaki korkunun izlerinin, Yunan mitolojisinde Pandora'ya kadar uzandığını ifade eder. İcat tanrıçası olan Pandora, tanrıların en acı armağanını temsil eder; zira o içinde yeni meraklar bulunan kutusunu açtığında, insanlar arasına acılar ve kötülükler saçılmaktadır. Bu durum da insan eliyle yapılan şeyler üzerine yükselen kültürün, sürekli olarak kendine zarar vermeyi göze aldığı düşüncesini ve buna binaen kontrol edilmesi gereğini yansıtır (Sennett, 2003: 10).

Son olarak değinmek istediğimiz mit, insani sınırların aşılması hususunda temkinli olunmasına işaret eden Daedalus'a ilişkindir. Daedalus *tekhne*si ile hem bir labirent yapan hem de hapsedildiği bu labirentten kendi yaptığı kanatlarla kurtulan bir karakter olarak sunulur. Oğlu İkarus ile birlikte içinde buldukları labirentten çıkış yolu arayan Daedalus, kuşların labirente düşen tüylerini balmumu ile yapıştırıp onlardan kanatlar yapar. Daedalus, oğlu İkarus'u balmumunu güneşin eritmemesi için çok yüksekten veya denizin neminden etkilenmemesi için çok alçaktan uçmaması noktasında, esasında üretilen *tekhne*yî ölçülü kullanması noktasında uyarır. Fakat kendisini kaptıran İkarus kontrolsüz biçimde yüksekten uçmuş ve güneşin balmumunu eritmesi neticesinde düşüp ölmüştür. Bu mit, *tekhne*ye dair bir kınamayı değil ve fakat ölçüsüz ve aşırı kullanımına

ilişkin bir uyarıyı içermektedir. Dolayısıyla *tekhne* zor zamanlarda çare olan; fakat ölçü kaçırıldığı takdirde sorun teşkil edecek bir hususiyete sahip olarak görülmektedir (İnam, 2005b: 98-99; Ferre, 1995: 98).

Görüldüğü üzere *tekhne* yoluyla sağlanan güç, denetim ve tabiat üzerinde kontrol söz konusu dönem için de yabancı bir husus değildir. Ancak bu denetimi ahlâkî bir denetimle dengelemenin gereği, mitlerin içerdiği mesajlarda vurgulanmıştır. *Tekhneler* vasıtasıyla elde edebileceği denetim gücünü kendisinde gören insanın, her şeyin kaynağının da kendisinde olduğu fikrine, kibre *hubrise* kapılabildiği görülmektedir (Angier, 2008: xiii). Prometheus miti ile ilgili olarak yapılan vurgularda *tekhne* yoluyla elde edilen insan gücünün tanrıların gücüne gitmesi gibi durumları bu bağlamda hatırlayabiliriz. Nitekim, insanın hakimiyeti altındaki alanı düzenleme yetisinin kaynak itibarıyla Tanrısal bir lütf olduğu zaman zaman dile getirilse de *tekhnenin* Tanrısal olarak addedilen *phusis* ve *tûkbêden* ayrı bir yeti olduğu da ifade edilmektedir. İnsan otonomisini tehdit eden bir alan oluşturan *phusis* ve *tûkbêye* karşı *tekhnenin* insan otonomi ve denetimini artırmadaki rolüne, tanrısal güç ile *tekhne* yoluyla elde edilen insan gücünün zıt konumlandırıldığına antik eserlerde rastlanmaktadır. Ancak Prometheus'un çaldığı teknik beceriyi; insanların adaletsizliği artıracak şekilde kullandıkları hatırlandığında, *tekhnenin* kendi başına iken huzuru getiremeyeceği ve bu husustaki yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Neticede ahlâk olmaksızın *tekhneye* önem atfetmenin beraberinde getireceği olası tehlikeler söz konusu dönemde defaatle vurgulanmıştır.

Antik Felsefi Literatürde Tekhnê-Ahlâkî Alan İlişkisi

Tekhnênin felsefi literatürde ahlâkî alanla ilişkisini tespit için daha ziyade klasik felsefi çerçeveyi teşkil eden Sokratik döneme, özellikle Platon'a ve *tekhneyi* kavramsal olarak rafine kılan ve ona diğer bilgi türleri arasında özel bir yer tahsis eden Aristoteles olduğu için onun eserlerine odaklanmak gerekecektir. *Tekhnê*, özellikle Platon'un erken dönem diyaloglarında sıklıkla yer bulan, sınırlarına ilişkin belirlemeler yaptığı ve bir çok meseleyi izahta kullandığı bir kavramdır. Bu hususlardan birisi yönetimle ilgili meselelerdir.

Platon, *tekhnelerin* her birinin şehir için kısmi faydası varken politikanın şehir için bir bütün olarak dahili ve harici anlamda en iyi olanı dü-

şündüğü görüşündedir. Bu sebeple hâlihazırda *teknê* sahibi olan zanaatçının kendi işine dikkat kesilmesi gerektiği için vatandaşlıktan hariç tutulması veya vatandaşların maddi zanaatlerden uzak tutulmalarına yönelik bir düşünce geliştirir (Winner, 1983: 97; Plato, 1969: 428b-d). Esasında bu durumun sadece kaybedilecek vakitle ilişkilendirilmediği, teknisyenlerin sosyal statülerinin yükselmesi ile ilgili bir endişenin de var olduğu bilinir. Bu fikri teyid eden ifadelere *Devlet*'te rastlamak mümkündür. Sözelimi her insanın bir *teknê* uygulayabileceği ve bunun geniş ölçekte olmayacağı, teknisyenlerin şehrin kenar yerlerinde oturmaları ve asgari düzeyde sığınmanın yaşanması için denetlenmeleri, *teknê* sahibi yabancıların şehirde yirmi yıla kadar yaşayabileceği ve sonrasında ayrılmak zorunda oldukları gibi hususlar bu endişeyi göstermektedir (Cuomo, 2007: 32-33). Yine Platon'un ideal devletinde teknisyenlerin üreteceği ürünlerin hangisine izin verilip verilmeyeceği gibi hususlar koruyucular sınıfına bağlıdır ve onlarca denetlenmektedir. Ayrıca ideal devlette bir kimsenin toplumdaki konumunun sergilediği görevle, *teknê*si ile belirlendiği yerde, Platon'un şehrin üçlü bölümlenmesi ile ruhun üçlü bölümlenişini mukayese ettiğinde teknisyenleri ruhun açgözlülüğünü sembolize eden yaratıklarla özdeşleştirdiği görülür (Cuomo, 2007: 24; Plato, 1969: 433a, 434b-c).

İdeal devletin hem *teknê*ler hem de teknisyenlerle ilgili katı düzenlemeler içermesi, Platon'un teknisyenlerin nasıl kontrol edileceğine dair problemle ilgilenmesi, *teknê*nin potansiyel olarak sorun oluşturabilecek bir alan olarak düşünüldüğünü gösterir. En çok vurgulanan tehlike alanlarından biri de, *teknê*nin ahlâki kullanımına ilişkindir. *Tekhnê* üretir; fakat ürünün nasıl kullanılacağına ilişkin bilgiyi zorunlu olarak sağlamaz; hem iyi hem kötü amaçlar için kullanılabilir. *Tekhnê*nin ahlâki muğlaklığı Platon'da fazlasıyla tartışılmıştır. *Gorgias*'ta boksör, güreşçi ya da eskrimci üzerinden verilen örnekte bu tür *teknê*lere sahip kimselerin silahlarını herkese karşı kullanmaması gerektiği ifade edilmekte, bu *teknê*lerin onlara iyi bir amaçla, düşmanlara, kötülük edenlere karşı kullanmaları için öğretildiği belirtilmektedir (Plato, 1967b: 456d-457a; Ogden & Çevik, 2011: 449-462). İyi bir kullanımı temin etmek için ise bu *teknê*lere sahip olanların, söz konusu *teknê*den gelmeyen uygun bir eğitim yoluyla edinecekleri belirli karakter özelliklerine de sahip olması beklenir (Plato, 1969, 376c).

Yine *Euthydemus*'ta sahip olunacak en önemli şeylerin dahi eğer onların uygun bir şekilde nasıl kullanılacağı bilinmezse önemsiz olduğu vurgulanır. Buradan hareketle belirli bir *tekhnê*nin öğrenilmesinin kişiyi erdemli kılıp kılmayacağı, bu alandaki tecrübesinin ahlâkî karakterine katkı sağlayıp sağlamayacağını tespit için hem üreten hem de ürettiği şeyi nasıl kullanacağını bilen, uygun kullanımı temin eden bir *tekhnê*nin mevcut olup olmadığı tartışılır. Bu nitelikte olup olmadığını tespit için çeşitli adaylar ortaya konulur; fakat onların tümü yalnızca şeyleri yapar ve sonrasında onları kullanılması için başka *tekhnê*lere teslim ederler. Nihayetinde, Sokrates teknik bilginin ahlâkî ve politik alana girişmede yetersiz olduğunu ve bunu sağlamak için bir *üst-tekhnê*den ziyade büsbütün farklı bir bilgi türünün gerekli olduğunu, *tekhnê*nin başka bir bilgi türünün, *phronêsis* ve *sophia*nın rehberliğine ihtiyacı olduğunu gösterir (Cuomo, 2007: 29; Plato, 1967a: 289a-293a).

Diğer pek çok konuda olduğu gibi *tekhnê*nin de Antik Yunan'da kullanımı ve nasıl anlaşıldığı mevzu olduğunda yaygın görüş onun Aristoteles ile şekillendiği yönündedir. Nitekim Aristoteles, *tekhnê*yi *Nikamakos'a Etik*'te zihnin kendileri vasıtasıyla doğruyu elde ettiği beş düşünce erdemi içinde saymış, bir bilgi türü olarak ele almış ve diğer erdemlerden ve bilgi türlerinden ayrıldığı noktaları tespit etmiştir. Bu erdemler *tekhnê*, *epistêmê*, *phronêsis*, *sophia*, ve *nous*'tur. Ruhun rasyonel tarafıyla ilgili olup da teorik düşünmeye ilişkin olan *epistêmê*, *sophia* ve *nous*, değişimi kabul etmeyen ilkelere, tümellere dairdir. Pratik düşünmeye ilişkin olanlar ise *tekhnê* ve *phronêsis*tir; her ikisi de değişimi kabul eden ilkelere ve tikellere dairdir (Aristotle, 1934: 1139b 15-20).

Bu belirlenimde Aristoteles *tekhnê*yi, doğru bir *logos* ile yapma, üretme ile ilgili olan bir nitelik, alışkanlık ya da istikrarlı bir eğilim, yapılacak nesneye dair doğru bir farkındalığa ya da akıl yürütmeye dayanan bir yapma yeteneği olarak tanımlar. Burada *tekhnê* ile *epistêmê* arasındaki farkta öne çıkan ilk hususun Aristoteles'in nesnelere ilişkin yaptığı ontolojik ayırımdan kaynaklanan, değişimi kabul eden ve etmeyen şeylere ilişkin olup olmamakla ilgili olduğu dikkati çeker. Nitekim *epistêmê*⁴ değişim

⁴ Grekçe'de bilgi, anlama, bilgelik, bilimsel bilgi gibi anlamlara gelen *epistêmê*; *praktike* ve *poietike*ye karşıt olarak teorik bilgi anlamına sahiptir. Esasında Aristoteles'te *tekhnê*, dünyaya ilişkin doğru bir bilinci içermesi ve öğretilebilir olması anlamında aynı zamanda

kabul etmeyen şeylere ilişkindir, konusu ezeli, mutlak zorunluluk ile var olanlardır; ayrıca öğretilbilir ve öğrenilebilirdir (Aristotle, 1934: 1139b 17-26). Değişebilen şeyler ispatlama için uygun olmadığı için *tekhne*, teorik bilgiden böylelikle ayrılır. Oysa tümellerle ve zorunlu olan şeylerle ilgilenen *epistêmê*, ispatlanan doğruları ve bu süreçteki akıl yürütmeyi de içermektedir (Aristotle, 1934: 1140b 1-10, 30-35, 1141a 1-5).

Aristoteles'e göre değişim kabul eden şeylere ilişkin sınıf, yapılan şeyleri ve eylene eylemleri içerir. Fakat yapma eylemeden, eylemeye ilişkin rasyonel nitelik de yapmaya ilişkin rasyonel nitelikten farklıdır. Dolayısıyla bunlar birbirinin alt bölümü değildir; *tekhne* eyleme ile değil yapma ile ilgilidir (Aristotle, 1934: 1140a 1-20; Aristotle, 1989: 1064a10-15). Eyleme ile ilgili olan *phronêsis* ise tümüyle iyi yaşama ile ilgili olarak nelerin kendisi için iyi ve yararlı olduğu konusunda yerinde düşünebilmektir (Aristotle, 1934: 1140a 25-30). Aristoteles'e göre *phronêsis*, *tekhne*de olamaz; çünkü yapmak, yapma eylemi dışında bir amaç hedefler. *Tekhnê* kendisi için istenmez; başka bir şey için istenir. Oysa eylemede amaç eylemin kendisinden farklı bir şey olamaz, iyi eylemek bizatihî hedeftir (Aristotle, 1934: 1140b 1-10). Aristoteles'in söz konusu ayrıma dair vurguladığı bir diğer husus *tekhne*de ustalık mümkünken *phronêsis*te böyle bir durumun söz konusu olmamasıdır. Ve nihayetinde bile isteye yapılan hatanın *tekhne* için tercih edilebilirken pratik hikmet için böyle bir durumun söz konusu olmayacağıdır (Aristotle, 1934: 1040b 20-25).

Aristoteles, *tekhne*yî değerli kılanın yararlılık, teknisyen tarafından üretilen eşyanın kullanışlı olması ya da yaşamı zevkli kılmaya yönelik olmasının yanında sıradan duyuların ötesine geçebilmesi, teknisyenin bilge olması olduğunu ifade eder ve bu noktadan hareketle bilgeliğe ilişkin bir derecelendirme yapar. Buna göre deneyim insanının sadece duyum gücüne sahip kimseden, teknisyenin deneyim insanından, usta teknisyenin sıradan teknisyenden daha bilge olduğunu ifade edip nihayetinde teorik bilginin poetik bilgiden daha üstün bir bilgelik olarak görüldüğünü belirtir (Aristotle, 1989: 981b). Aristoteles'in bilimler sınıflamasında teorik,

*epistêmê*dir. Nitekim Aristoteles'in *epistêmê*ye ilişkin verdiği dökümde onu, *praktike* / *poietike* / *theoretike* olarak bölümlenmiştir. Fakat Aristoteles *epistêmê*yî, pratik ya da poetik bilime karşıt olarak çoğu kez yalnızca *epistêmê theoretike* yerine kullandığı için *tekhne*, *epistêmê*den ayrıt edilir (Peters, 2004: 107-108, 110).

pratik ve poietik bilimlere ilişkin yaptığı ayırmda teorik bilimleri diğerlerinden üstün tuttuğu da bilinen bir husustur. Bunun sebebi ise ona göre, sonuçlarından dolayı aranan bilimlerden sadece kendileri için ve sadece bilmek için istenilen bilimlerdeki bilgeliğin daha üstün oluşudur. Bu çerçevede ona göre, en üstün olacak bilimin poietik bilim olmayacağı öngörülebilir (Aristotle, 1989: 982a-b).

Aristoteles'in *tekhne* anlayışına ilişkin olarak değineceğimiz bir husus da, erdem-*tekhne* ilişkisi meselesidir. Aristoteles'in hem *tekhne*yi hem *phronesis* pratik akla ilişkin kavramlar olarak sunması ve tikellerle ilişkilendirmesi bu iki alan arasında zaman zaman mukayeseler yapılmasını ve hangi açılardan benzerlikler içerebilecekleri veya ayrıldıklarına dair bir tartışmayı gündeme getirmiştir.

Bilindiği gibi *tekhne*de ortaya çıkan üretim bir süreçtir ve potansiyelliğin gerçekleşmesidir. Pratik akıldaki söz konusu potansiyelliğin gerçekleşmesinde deneyim önem arz etmektedir. *Tekhnede* olduğu gibi pratik aklın doğru ahlâkı sağlaması da zamanla deneyim ile gerçekleşecek, deneyim ile pratik akıl potansiyellikten aktüel hale geçecek ve bu alandaki bilme gücü artacaktır (Cuomo, 2007: 12; Özturan, 2013: 1391-40). Aristoteles, erdemlerin tıpkı *tekhne*ler gibi onları gerçekleştirerek, onları yapıya elde edileceğini ifade eder. Nitekim bir kimse inşa ede inşaataçı olur, harp çala çala harpçi olur (Aristotle, 1934: 1103a4). Zikredilen benzerlikler, deneyimin pratik aklın her iki alanında önemli oluşu, kullanılan metaforlar ve kavramlarla ilişkilendirilmiş ve Aristoteles'in erdemi *tekhne* olarak görüp görmediği meselesi tartışılmıştır.

Bu konuda ele alınacak hususlardan biri Aristoteles'in *tekhne*nin olasılıksal karakterini erdem anlayışı için iyi bir örnek olarak görmesidir. Burada değinilmesi gereken bir husus, daha belirli ve matematik üzerine modellenmiş *tekhne* ile daha az belirlenmiş ve *olasılıksal/stokastik tekhne* arasında yapılan ayırmdır. Daha önce ifade edildiği gibi genelde *tekhne* ile şans zıt bir şekilde konumlandırılırken olasılıksal *tekhne*de şans unsurları olabilir. Bu durumun da hem teknik hem de ahlâki bilginin dinamik karakterine uygun olduğu düşünülür (Cuomo, 2007:18). Nitekim Aristoteles trajedi şairi Agathon'dan yaptığı alıntıda *tekhne* ve *tukhne*nin birbirlerini çektiğini, cazip kıldığını ifade eder. Bu anlamda olasılıksal *tekhne*, şansın objesi olan şeylerle ilgilenir (Aristotle, 1934: 1140a 15-20). Bu duruma ör-

nek olarak ahlâkî davranıştaki gibi tıpta da sorulara kesin cevapların olmadığı, onların tamamıyla belirlenmemiş bir alanda oldukları ifade edilir. Aristoteles'in ahlâk alanıyla ilgili sıkça kullandığı metaforlarda tıpa dair olanlar özellikle dikkat çekmektedir. Zira tıpta olduğu gibi ahlâkta da tikel durumlar önemlidir. Ahlâk alanı kesin olmadığı için doktor ve kapta olduğu gibi ahlâkî şekilde eylemek için de kişi gözünü açık tutmalıdır (Cuomo, 2007: 18).

Bununla birlikte Aristoteles'in ahlâk alanında kullandığı merkezi kavramlar *tekhne*lerden elde edilen model ve yapılar olsa da Aristoteles'in erdemlerinin *tekhne* vasıtasıyla inşası fikrini açık bir şekilde reddettiği; Aristoteles'in *phronêsis* ile *tekhne* arasındaki yaptığı ayrımın, erdemli eylem ile üretici eylemi kategorik olarak ayırmasının bu tutumunu sergilediği ifade edilmelidir (Angier, 2008: vii-viii, 31, 37). Yine *praxis* kendisi bir amaç olduğu ve ayrı bir ürün amaçlamadığı için *poiêsis*ten ayrılmaktadır. Erdem söz konusu olduğunda değer ayrı bir ürün değildir, eylemin kendi içindedir (Angier, 2008: 33-34). Esasen Aristoteles'in, *tekhne*yi erdemden ayırırken bunlara ilaveten bir dayanağı daha vardır. Potansiyel olarak *tekhne*, zıt etkiler meydana getirmeye müsaittir. Sözelimi tıp, hem sağlığa hem hastalığa sebep olabilir. Fakat erdem söz konusu olduğunda, zıt etkilere ilişkin bir potansiyel durumdan bahsedemeyiz (Parry, 2014).

Genel itibariyle bakıldığında her ne kadar iki kavram da pratik akıl alanında doğru akıl yürütmenin eşlik ettiği süreçlere işaret ediyor ve tikele dair bilgiyi konu alıyorsa da erdem ve *tekhne* arasında kurulacak bir yakınlıktan ziyade farklılığın öne çıktığını düşünmek daha makul görünmektedir. Üstelik ahlâk alanı söz konusu olduğunda teorik aklın ortaya koyduğu mutluluk gayesi ve pratik akla eşlik eden teorik akıl kaynaklı bir ölçüt olan orta olma gibi ilkelerin varlığı (Özturan, 2013: 133,141), erdemın *tekhne* olarak görülmesi konusuna mesafeli durma düşüncesini desteklemektedir.

Aristoteles'in bilgi türlerine dair yaptığı bu ayrımlar ve kavramsallaştırmalar dikkate alındığında, *tekhne*nin *phronêsis*ten ayrı alanlarda iş gördüğü vurgusu, *poietikenin praxis*ten bağımsız bir bilgi alanı olması, *tekhne*nin ahlâkî alan ile ilişkisinin nasıl gerçekleşeceği ve ahlâkî olanın, erdemlerin *tekhne*yi nasıl kontrol altına alacağı ya da denetleyeceği meselesini gündeme getirir. Bu noktada, nihai olarak "iyi" olana, tikel "iyi"lerin tabiiyeti gereği ifade edilebilir. Nitekim Aristoteles, her *tekhne*nin, araştırmanın,

pratiğe yönelik uğraşın bir “iyi” hedeflediğini, bu itibarla “iyi”nin her şeyin amaçladığı bir şey, bir *telos* olduğuna dikkat çekmekte; ancak *tekhbnê*lerde hedeflenen “iyi”lerin tikel iyiler olduğuna, pratik bilgeliliğin ise “insanlık için iyi” olduğuna işaret etmektedir (Bkz. Aristotile, 1934: 1094a, 1097a, 1140a-b). Aquinas, Aristoteles’in *tekhbnê* ile ilgili kanaatlerini izah ederken bu hususu da ele alır ve *tekhbnê* sahibi kişinin bilgisinin, *tekhbnê*nin iyi kullanımını içermemesinden dolayı mükemmel bir erdem olamayacağını hatırlatır. Buna göre üretme seviyesinin ötesinde insanın daha yüksek iyilere ulaşmasında, neyin iyi neyin kötü olduğu hususunda eyleme yön veremeyeceğini, bu sebeple *tekhbnê* ürünlerinin hem birey hem de topluma iyilik getirebilmesi için *tekhbnê*ye *phronêsis*in eşlik etmesi gerektiği hususunu zikreder (De Oliveira, 2000: 135-138).

Tekhnê-Ahlâkî Alan İlişkisi Felsefi Çerçeve de Nasıl Konumlanmıştır?

Mitolojiler üzerinden okunduğunda da felsefi eserlerde de *tekhbnê*nin insanlık için sağladığı yararların, gücün vurgulandığı, insanın pratik alanlarda kontrolünü artıran bir yeti olarak ele alındığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, *tekhbnê* vasıtasıyla insanın diğer canlıların üstüne çıkarak bir nevi denetimi sağlayabileceği kanısı, aynı zamanda *tekhbnê*nin kontrol edilmediği takdirde insanın aleyhine kolaylıkla dönebilecek, insana zarar verecek şeyleri üretecek bir yapıda olduğunun bilincinde bulunduğu düşüncesini de içerir. Bu sebeple mitler işaret edildiği gibi *tekhbnê*ye aşırı güven hakkında uyarılar içermekte, ahlâkî gerekliliklerin bu gücü kontrolde önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir. Bu sınırlama yahut kontrolün, Antik Yunan düşüncesinde oluşan felsefi çerçeve ve *tekhbnê*nin bu çerçevede konumlandırıldığı yer ile bir ölçüde sağlandığını ifade edebiliriz. Bu sınırlandırmanın üretimin karakteri açısından ontolojik, kullanım açısından ise ahlâkî ve politik tarzda olduğu görülür ve tüm bunlar dönemin felsefi varsayımlarıyla ilişkilidir. Bu sınırlamanın nasıllığını anlamak için felsefi çerçevenin karakteristiklerini hatırlamak gerekecektir.

Bilindiği üzere kadim düşüncede hâkim vurgu, teknik ilerlemeden ziyade düşünce üzerinedir. Her ne kadar ahlâkî müphemliğine dair atıflar mevcutsa da söz konusu dünya görüşünde *tekhbnê*; genel itibarıyla belirleyiciliği yüksek, düşünceyi veya ahlâkî alanını etkileyecek, belirleyecek bir konumda tasvir edilmemiştir. *Tekhnê*; genel itibarıyla düşünce, ahlâk,

kültür düzenine kafa tutmayan, insan çevresiyle bütünleşmiş, kültürün değerleriyle uyum içerisinde olan bir yapı görünümündedir. Toplumu yönetenler, ortaya çıkan sorunların üstesinden gelmek için *tekhne* ürünlerinden yararlanmaktadır. Tapınaklar ve diğer dinî motifler de *tekhne* ürünü olduğu ve dönemin kutsal değerlerine hizmet ettiği için *tekhnenin* söz konusu dönemde kutsalla ilişkisinde de genel itibarıyla bir sorun olmadığı görülmektedir (Bkz. İnam, 2005a: 23-24). Bu durum esasında *tekhnenin* mevcut hiyerarşi içindeki yeri ile ilgilidir. Bilindiği gibi her *tekhne* bir amaca yöneliktir, bir iyiyi hedeflemektedir; ancak nihai amacı, uygun bir kullanımı belirleyecek olan *tekhne* değildir; o ölçülü kullanılması gereken bir araç mesabesinde. Özellikle mezkur dönemde ölçülülük, denge, uyum, tefekkürî düşünce gibi hususların aslı değerler olduğu hatırlandığında, *tekhnenin* daha araçsal değerlerle karakterize edildiği bilinir. Nitekim tefekkür, yeni tekniklerin ortaya konmasından daha çok iltifat görmekte, zihinsel tekâmül maddi tekâmülden daha çok önem arz etmektedir.

Bu hususla bağlantılı olarak ifade etmemiz gereken bir husus, Antik Yunan düşüncesinde *epistêmê* ve *tekhnenin* zıt konumlandırıldığına; *tekhnenin* daha aşağı bir iş olarak görüldüğüne ilişkin bir kanaatin mevcut olduğudur. Bu durum esasında *tekhnenin* daha ziyade pratik alanda köklenmesi ve ruhun tefekkürüne engel yönler teşkil etmesi ile ilişkilidir ve söz konusu dönemde *demiourgos* ile *banausos* teknisyen ayrımı da bu hususla irtibatlı, Antik Yunan'da mevcut bir bakış açısının yansımasıdır.⁵ Özellikle köleliğin yaygınlaşmasından sonra, M.Ö.450'lerden itibaren daha sık rastlanan *banausos* ifadesi, vatandaşların karşıtı olarak konumlanan bulanık bir sosyo-ekonomik sınıfı temsil eder (Cuomo, 2007: 10-11). Nitekim *banausos* teknisyenlerin olumsuz konumlandırıldığı pasajlarda Aristoteles, şehirde zaruri olarak var olsalar da teknisyenlerin vatandaş olmamaları gerektiği kanaatinde. Onur verici işlerde uğraşmamaları için teknisyenlerin boş vakitleri olmamalıdır; çünkü onur verici işler bir kimseyi yönetici

⁵ *Tekhnênin* felsefi eserlerde kullanımında, farklı *tekhne*ler arasında bir derecelendirme olduğu dikkat çeken bir husustur. Sözgelimi Xenophon eserlerinde Devlet yönetimi için kullandığı *basilikê tekhnê* insanlara faydalı olmak ve bu bilgiye sahip olmak açısından erdemlerin ve *tekhne*lerin en iyisi olarak nitelenirken toplumda küçümsenen *banausikai tekhnai* gerek işçiler gerekse ustalar için bedenlerini deforme eden, vaktini atölyede geçirip ilgisini sadece kendi çıkarına göre sınırlayan, dostları veya şehir için dikkatini ayıracak zamanı olmayan ve bu hususlarda kötü şöhrete sahip kimselerin uğraşları için kullanılır (Xenophon, 1979: 4.2-4.5; Parry, 2014).

olmaya değer kılar. Teknisyenler ise buna layık değildirlir. Diğer taraftan Aristoteles, düşük teknisyenlerin yönetici olabildiği bozulmuş bir yönetim şekli olan demokrasiyi, bu yönüyle de eleştirir (Cuomo, 2007: 31-32). Dolayısıyla *epistêmênin* daha üstün ve bazı *tekhnê*ler ile iştigal edenlerin hakir görüldüğüne ilişkin görüş teknisyenlerin iktidarın buyruğunda, toplumda çok büyük bir güce sahip olmayan, varılması gereken sonuçlar için bir yardımcı ve aracı mesabesinde görüldüğü ve böyle olmakla bu kavramın pejoratif bir anlam içerdiği söylenebilir.

Tekhne ile uğraşanlara bu bakışın yaygınlaşmasının temellerine baktığımızda, öncelikli olanın “zihin mi el mi” olduğu tartışmasında entelektüel açıdan hem Platon hem de Aristoteles’te tefekkür ve saf teorinin yüceltilmesi de bu hususta etkindir; ki bu durum teolojik gerekçelerle de alakalıdır. Sözelimi saf tefekkür, Aristoteles’te ilahî olanın işleviyken Platon’da ise aslı dünyaya ulaşma imkânı verir (Caws, 1979: 228; Dusek, 2006: 113-114). Dolayısıyla, daha dayanıklı şeylere duyulan arzu, daimiliği olan fikirlerin, yani zihnin elden daha üstün olması fikri de bu yönelimin oluşmasında etkindir ve bu sebeple teorisyen, zanaatkardan daha üstün görülür (Sennett, 2003: 166).

Aristoteles’in *Metafizik*’te bilgi türlerine ilişkin hiyerarşisini ve poetik bilgilerin en üstün bilgi türü olamayacağını belirttiğini hatırlayacak olursak aynı zamanda bu bilgilere sahip olan insanların da hiyerarşisini gösteren sınıflamada yalnızca duymalara sahip olan hayvanların en altta; onların üzerinde teknisyenlerin; onların üzerinde sebepleri ve şeyleri logosu göre bilen usta teknisyenlerin yer aldığı; üretici olan teknik bilginin üzerinde, bu hiyerarşinin zirvesinde ise bilginin spekülâtif formları üzerine çalışan kimselerin bulunduğu görülür (Cuomo, 2007: 13).

*Tekhne*nin teorik bilgiye göre değersiz görüldüğüne ilişkin bir anekdota göre Akademi’nin iki üyesi eğri çizim aleti icat etmiş, geometrinin mekanik tarzda yapıldığı bu tarzı vulgar bulan Platon, öğrencileri *Akademi*’den kovmuştur. Çünkü öğrencinin, formları yalnızca zihinsel tefekkür ile çalışması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca Antik Yunanlıların edebi hususları, kavramların mucitlerini kaydetme konusunda çok dikkatli iken çok önemli olsalar da bir çok teknik aleti kaydetmedikleri zikredilir. Yine Archimedes’in soyut matematiksel teorilere odaklandığı ve icatları kaydetme gereği duymadığı nakledilir. Kısmen abartılsa da birçok anekdot iş

gücünü azaltan icatların ödüllendirilmediğini, hatta bu mucitlerin bazılarının cezalandırdıklarını nakleder (Dusek, 2006: 115).

Bu çerçevede, klasik Yunan kültüründe, belirli sınırlar içerisinde tutulmazsa *teknê*lerin üretebileceği refaha ilişkin bir kuşku olduğu hususu zikredilebilir. Bu durum, müreffeh koşullarda insanların kolaylıklara alışma eğiliminin artacağını varsaymaktadır. Oysa, insan tabiatı da dahil olmak üzere herhangi bir hususta mükemmelliğe ulaşmak basit, kolay bir iş değildir, aksine çaba sarf etmeyi gerektirecektir. Böylesi müreffeh koşullar, daha mükemmel olan yerine daha aşağıda olanla, daha yüksekteki hedefler yerine daha aşağıdaki hedeflerle yetinilmesi neticesini doğurabilecektir (Mitcham, 1994: 279-280). Tüm bu felsefi ve toplumsal yönelimler dikkate alındığında Antik *teknê*nin niçin toplum içerisindeki konumunun bu tarzda şekillendiği de ortaya çıkmaktadır.

Değinmemiz gereken bir diğer husus, Antik Yunan düşüncesinde *teknê*nin müdahale alanının söz konusu dönemin felsefi kabulleri ile ontolojik olarak sınırlandırılmış durumda olduğudur. Kadim dünyadaki ontolojiye bağlı olarak 'yapmak, üretmek', dönemin tabiat tasavvurundan bağımsız gerçekleştirilemez. Özellikle eşyanın varoluşunu Platoncu anlamda ezeli-ebedî aşkın formlar, *eidōs*, yahut Aristotelesçi anlamda *form* mümkün kıldığı için ve eşya bir *telōs*a uygun olarak şekillendirildiği için mevcut anlayış; *teknê*yi ortaya koyan kişinin ürününü bu itibarla sınırlandırmaktadır. Bilindiği gibi klasik ontoloji maddeyi, formu edinmeye yönelen canlı bir realite olarak görür. Fakat formu edinme süreci, formun halihazırda sahip olduğu ve içerdiği potansiyel durumlara uygun olarak gerçekleşir. Bu çerçevede hiçbir madde tamamen nötr değildir; her madde formunu arar ve bu durumda maddenin isteğinden bahsedilir. Üretimi yapan zanaatkara da söz konusu maddeyi o forma uygun biçimde şekillendirme sorumluluğu yüklenmiştir. Dolayısıyla manipülasyon yaparken bile zanaatkar diğer nedenlere uygun ve sorumlu bir tarzda bu üretimi gerçekleştirmek durumundadır (Mitcham, 1979: 185-187).⁶

Heidegger *Teknolojiye İlişkin Soruşturma*'sında bu hususa dikkat çe-

⁶ Gerek bu ontolojik durumdan ötürü gerekse geleneksel düşüncede, özellikle Aristoteles'te yapmak, üretmek kendi başına bir amaç değil, 'iyi'nin mümkün anlaşılma tarzlarıyla ve onların gerektirdiği siyasi düzenle ilişkili olduğu için klasik dönemde ahlâki disiplinin yapma eyleminden ayıramayacağı kabul edilir (Mitcham, 1994: 39).

kerken Greklerin nedenselliği yalnızca fâil nedenin devrede olduğu ve etkin olduğu bir ortaya çıkarma olarak değil, bir bütün oluşturan dört nedenin ortaya çıkan şeye nüfuz ettiği bir süreç olarak anladığını hatırlatır. Diğer üç neden, görünüşe çıkma hususunda fâil nedenin düşünüp taşınmasına borçlu iseler de fâil neden yeterli neden olarak var değildir; dikkatlice tefekkür edip üç nedeni bir araya getirmekle, o şeye varacağı yolu açmakla sorumludur (Heidegger, 1977: 8-9). Dolayısıyla söz konusu dönemde geçerli varlık tasavvurunun, ortaya konulan ürünler için ontolojik temeli sağladığı ifade edilebilir. Böyle bir yapıda maddenin ve dolayısıyla üretimin mevcut yapıda, kozmik süreçte anlaşılması eşyaya müdahale ve manipülasyon imkânını da bir ölçüde sınırlamıştır. Neticede, Antik Yunan'da varsayılan kozmik yapının bir tür koruma sağladığı, varlığın özüne, formuna yönelik müdahalenin, manipülasyonun üretim aşamasında mümkün görülmediği söylenebilir.

Bununla birlikte çok erken dönemden itibaren Antik Yunan kültüründe *teknê*nin zaman zaman muğlak olarak tasvir edildiği; gücün sahası olduğu, hem korkunç hem mükemmel, tehlikeli ama zaruri görülebildiği, bu hususlar itibariyle de ahlâkî anlamda müphem olduğu da düşünülmüştür (Cuomo, 2007: 8). Yukarıda da değinildiği üzere *teknê*ye ilişkin bu güvensizlik ve huzursuzluk ahlâkî tartışmalara da konu olmuştur. Tam da bu noktada teknisyenlerin ötekileştirilme çabaları ya da onları *banausosa* indirme girişimlerinin bir nedeninin de, bu tür *teknê*lerin entelektüel ya da ahlâkî kapasitelere içkin olmamasından; yalnızca fiziksel ihtiyaçları ya da zevkleri tatmin ediyor olmasından olduğu söylenebilir.

Bu dönemde teknisyenlerin kendi ürünlerini en iyi şekilde kullanmayı bilip bilmediklerinin sorgulandığı görülmektedir ki bu, teknisyenin, o konuda diğer insanlarda olmayan uzmanlığa sahip olmasından ötürü kötü şeyler yapmasının da mümkün oluşuna dayanan potansiyel bir tehlikedir. Sözgelimi bir doktor bir kimseyi hangi eylemi ile öldürebileceğini bilir ve onu doğal bir ölüm gibi gösterebilir. Bu anlamda gerçek uzmanın hilekarlıkla ilişkisi varsa ancak daha iyi bir uzman hastanın ölümü, kasıtlı yanlışlar veya yapılan zanaatkârlık hileleri hakkında konuşabilir. Söz konusu kimseleri sadece uzmanların yargılayabilmesi ve dolayısıyla kontrol edebilmesi, politik anlamda da rahatsız edici görünmektedir (Cuomo, 2007: 30). Böylesi durumlarda mevcut felsefi çerçevede bu sorunun nasıl çözüle-

ceği meselesi gündeme gelecektir. Sokratesçi çerçevede, *tekhnê*nin insanlık için yararlı olması isteniyorsa, ahlâkın bu alanda rehberlik yapmasına ilişkin görüşü; keza Platon'un *Devlet*'inde *tekhnê* ile iştigal edenlerin yalnızca mesleklerine uygun donanıma sahip olmaları değil; aynı zamanda uygun bir eğitimle temin edilen bazı ahlâki karakter özelliklerine sahip olmalarının gerekliliği vurgusu burada hatırlanabilir.

Esasen, bu meselenin yine felsefi çerçeve dikkate alınarak çözülebileceği ve teorik düşünceye başvurarak açıklanabileceği düşünülebilir. Zira bilindiği gibi klasik düşünce; insan için iyi olanın, kozmosun akledilebilir düzeninden geldiğini, bu amacın ise kozmik değişimi kuşatan değişmeyen gerçekliği tefekkür ile bilinebileceğini kabul etmiştir. Eylemlerin en üst formunun tefekkür olduğu bu hiyerarşide *tekhnê*nin üzerinde yer alan amaçlar, teknik eylemin ahlâki sınırlarını da belirleyecektir. Çünkü, insana tabiatını gerçekleştirme için gerekli imkânı sunmaya yardım eden *tekhnê*, o imkânı inşa edemeyecektir. Bu düşünce içerisinde insanın tabii telosu olan *eudaimonia* için sadece *tekhnê* yeterli değildir. Nitekim Aristoteles mutlu bir yaşamın zenginlik, maddi haz vb. ile değil aklî yetileri geliştirmek ve uygulamakla sağlanabileceğini beyan eder (Aristotle, 1934: 1095a-1098a). Dolayısıyla insanın amacı yahut insan için nihai anlamda iyi olan, *tekhnê* ile sağlanan maddi ihtiyaçların tatmini meselesi değildir. Uygun davranış kuralları da, bireyin ve toplumun bilgece idaresi de ilk ilkelere sağlanan çıkarımlarla, zorunlu doğrularla ilgili kılınmıştır (Hood, 1983: 349-351). Bu bağlamda ahlâki olan gibi politik olanın da *tekhnê*yi sınırlandıracağı ifade edilmelidir. Zira kadim düşüncede “iyi”nin formu ahlâki görülse de “iyi”, insan tabiatına göre kurulan devlete sağlam bir temel olarak hizmet edebileceği gerekçesiyle siyasal bir yön de içerir. Sözgelimi Aristotelesçi düşüncede, kişi, tek başına iyi bir yaşamı elde edemeyecektir; bu ideal eğitimi, disiplini sağlayan kişileri, ortamları ve kurumları da gerektirecektir. Dolayısıyla söz konusu düşünce, iyi bir yaşamı mümkün kılanın diğer unsurlarla birlikte *polis* olacağına işaret etmiş ve iyi yaşamın bir bütün olarak toplum ve her birey için en önemli amaç olduğuna dikkat çekmiştir. Bu durum ise devletin ahlâki olarak “iyi yaşam” ideali için yardım etmesine ilişkin bir beklenti doğurmuştur. Bu durumda devletin tabii telosu vatandaşlarının ahlâki kemâlini sağlamak olacaktır (Bkz. Tannenbaum & Schultz, 2013: 63, 75, 79). Söz konusu gerekçelerle, siyasî olanın da

ahlâkî amaçlar için *teknê*yi sınırlandırabileceği görülür.

Tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda Antik Yunan'da oluşan felsefi çerçevede insanın değişmeyen özünü kuşatma iddiasında olan teorik düşüncenin, insanın eylemesini olduğu gibi üretimini, yapıp etmesini de yönlendirecek bir ölçüt sağlayacağı söylenebilir. Zira *teknê*, insan yaşamının öncelikli amacı olamayacağı gibi kendi amacını verebilecek bir yetkinlik de sağlamayacaktır. Dolayısıyla ahlâkî, politik ve nihayetinde metafiziksel rehberliğe tabi olması gerekecektir. Kadim dönemde *teknê*nin yıkıcı olmayan, görece olarak çok problemlili olmayan bir tarzda uygulanmasının da söz konusu bilgi türlerine tabi kılınması ile irtibatlı olduğu ifade edilebilir. Söz konusu dönemlerde mevcut yaptırımların etkin olduğu da ifade edilmelidir. Zira ahlâkî alan da kişinin tabi olduğu bütünlüklü çerçevenin bir parçası konumundadır ve kişisel tercih olmanın uzağındadır. Teleolojik bir düzene sahip bu çerçevede ahlâkî tercihler de teleolojiktir; maddenin *telos*undan bahsedildiği gibi insanın da *telos*undan bahsedilir. İnsanlar, mevcut hiyerarşide var oldukları konuma ilişkin değerleri, erdemleri gerçekleştirmek durumundadır ve tüm insanlar gibi teknisyenler de *teknê* ürünlerini kullananlar da kendileri için "iyi" olana ulaşma gayesindedir.

Hasılı, Antik Yunan felsefi çerçevesinin hâkim tavrı dikkate alındığında, *teknê* ile ahlâkî alan arasındaki ilişkinin mevcut zeminde konumlandığı görülür. *Teknê*nin felsefi düşüncedeki ve toplumdaki yeri zaman zaman farklılıklar gösterse de genel yapı içinde teorik düşünce tarafından ve ahlâkî alanla yönlendirilecek bir alan olarak görüldüğü ifade edilmelidir. Söz konusu dönemde gerek insanın alet üretim ve kullanımı, gerekse ahlâkî alan, onları önceleyen ve onların var olduğu gerçeklik tarafından yönlendirilmiş, aradaki ilişki de bu zeminde kurulmuştur.

Kaynaklar

- Agazzi, E. (1998). From Technique to Technology: The Role of Modern Science. *Phil & Tech*, 4 (2), 80-85.
- Agizza, R. (2001). *Antik Yunan'da Mitoloji, Masallar ve Söylenceler*. (Çev. Z. İlkelen). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Aiskhylos (2000). *Zincire Vurulmuş Prometheus*. (Çev. A. Erhat & S. Eyuboğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Angier, T. P. S. (2008). *Aristotle's Ethics and the Crafts: A Critique*. PhD Thesis. Toronto: University of Toronto.
- Anonymous (1914). *The Homeric Hymns and Homerica*. (Trans & ed. H. G. Evelyn-White). Cambridge: Harvard University Press. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/collection?collection=Perseus%3Acorp-us%3Aperseus%2Cauthor%2CHomeric%20Hymns>
- Aristotle (1989). *Metaphysics*. (trans. H. Tredennick). *Aristotle in 23 Volumes*, vol. 17-18. Cambridge: Harvard University Press.
- Aristotle (1934). *Nicomachean Ethics*. (Trans. H. Rackham). *Aristotle in 23 Volumes*, vol.19. Cambridge: Harvard University Press.
- Caws, P. (1979). Praxis and Tekhnê. *The History and Philosophy of Technology*. (Eds. G. Bugliarello & D. B. Doner). Chicago: University of Illinois Press, 227-237.
- Cuomo, S. (2007). *Technology and Culture in Greek and Roman Antiquity*. New York: Cambridge University Press.
- Çınar, A. (2010). *Felsefeye Giriş: Mitolojiden Kuramlara*. Bursa: Emin Yayınları.
- De Oliveira, R. (2000). *The Question Concerning Technology: The Relevance of Thomas Aquinas' Elaboration of Aristotle's Description of the Virtues of TEXNH and ΦΡΟΝΗΣΙΣ*, PhD Thesis. Boston: Boston College.
- Dusek, V. (2006). *Philosophy of Technology: An Introduction*. Malden: Blackwell Publishing.
- Ferre, F. (1995). *Philosophy of Technology*. Athens: The University of Georgia Press.
- Heidegger, M. (1977). The Question Concerning Technology. *The Question Concerning Technology and Other Essays*. (Trans. W. Lovitt). New York: Harper & Row, 3-35.
- Hesiodos (2012). *İşler ve Günler, Tanrıların Doğuşu*. (Çev. F. Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Hood, W.F. (1983). The Aristotelian versus the Heideggerian Approach to the Problem of Technology. *Philosophy and Technology: Readings in the Philosophical Problems of Technology*. (Eds. C. Mitcham & R. Mackey). New York: Free Press, 347-363.
- İnam, A. (2005a). Tekhnê Kavramı Üstüne Bir Araştırma. *Teknoloji Benim Neyim Oluyor?* Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 77-134.
- İnam, A. (2005b). Teknoloji-Gönül Bağı. *Teknoloji Benim Neyim Oluyor?* Ankara:

ODTÜ Yayıncılık, 5-40.

- Liddell & Scott. (1883). *Greek-English Lexicon*. New York: Harper.
- Mitcham, C. (1979). Philosophy and the History of Technology. *The History and Philosophy of Technology*. (Eds. G. Bugliarello & D. B. Doner). Chicago: University of Illinois Press, 163-201.
- Mitcham, C. (1994). *Thinking Through Technology: The Path Between Engineering and Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ogden, E. & Çevik, M. (2011). Platon'un Gorgias İsimli Eserinde Technē Hakkında Düşünceler ve Günümüz İçin Anlamı. *Antik Yunan'da Felsefe ve Çağımıza Etkileri*. (Ed. Y. Kılıç). Ankara: Doğu Batı Yayınları, 449-462.
- Özturan, H. (2013). *Akıl ve Ablak: Aristoteles ve Farabi'de Ablakın Kaynağı*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Parry, R. (2014). Episteme and Techne. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2014 Edition Ed. E. N. Zalta).
<http://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/episteme-techne>.
- Peters, F. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*. (Çev. H. Hünler). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Plato (1967a). *Euthydemus*. (Trans. W. R. M. Lamb). *Plato in Twelve Volumes*, vol. 3. Cambridge: Harvard University Press.
- Plato (1967b). *Gorgias*. (Trans. W. R. M. Lamb). *Plato in Twelve Volumes*, vol. 3. Cambridge: Harvard University Press.
- Plato (1967c). *Protagoras*. (Trans. W. R. M. Lamb). *Plato in Twelve Volumes*, vol. 3. Cambridge: Harvard University Press.
- Plato (1969). *Republic*. (Trans. P. Shorey). *Plato in Twelve Volumes*, vol. 5-6. Cambridge: Harvard University Press.
- Schadewaldt, W. (1979). The Concepts of Nature and Technique According to the Greeks. (Trans. W. Carroll, C. Mitcham & R. Mackey). *Research in Philosophy & Technology*, 2, 159-171.
- Sennett, R. (2003). *Zanaatkar*. (Çev. Melih Pekdemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tannenbaum, D. & David, S. (2013). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*. (Çev. F. Demirci). Ankara: Adres Yayınları.
- Winner, L. (1983). Techne and Politeia: The Technical Constitution of Society.

Philosophy and Technology. (Eds. P. T. Durbin & F. Rapp). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 97-111.

Xenophon (1979). *Economics*. (Trans. E. C. Marchant). *Xenophon in Seven Volumes*, vol. 4. Cambridge: Harvard University Press.

Öz: Bu çalışmada tekhnênin Antik Yunan döneminde ahlâki alan ile ilişkisi gerek mitoloji, gerekse felsefi literatür üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Mitolojiler üzerinden okunduğunda da felsefi çerçevede de tekhnênin insanlık için sağladığı yararlar, güç vurgulanmış, tekhnênin insanın pratik alanlarda kontrolünü artıran bir yeti olarak düşünüldüğü görülmüştür. Bununla birlikte bu eserlerde tekhnêye dair insan deneyiminin muğlak karakterine de işaret edilmiş ve bu alanın ahlâki açıdan problematik karakterine gönderimde bulunulmuştur. Zira tekhnê kontrol edilmediği takdirde insanın aleyhine kolaylıkla dönebilecek, insana zarar verecek şeyleri üretecek bir potansiyele de sahiptir. Bu noktada ahlâki değerler, tekhnêyi kontrolde önemli bir role sahiptir. Tekhnê, şeylerin nasıl yapılacağını ve çevrenin nasıl kontrol edileceğini söyleyen; ama bir şeyin niçin yapılması gerektiğini söylemeyen, nihai hedefleri veremeyecek bir bilgi türü olarak felsefi çerçevede daha üst bir alana, ahlâki olana ve nihayetinde metafiziksel olana tabi olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan düşüncesi, tekhnê, phronêsis, epistêmê, ahlâk.

^[1] Bu makale, yazarın Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı *Teknoloji-Değer İlişkisi* adlı doktora tezinden hareketle kaleme alınmıştır.

